

UOT 930.22

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ NEFT STRATEGİYASI VƏ
DÖVLƏT MÜSTƏQİLLİYİNİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ**

İbrahim Məmməd oğlu Babayev
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikası, neft strategiyası, iqtisadiyyat*

**НЕФТЯНАЯ СТРАТЕГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ И УКРЕПЛЕНИЕ ЕЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
НЕЗАВИСИМОСТИ**

Ибрагим Бабаев

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Ильхам Алиев, Азербайджанская Республика, нефтяная стратегия, экономика*

Статья посвящена нефтяной политике Азербайджанской Республики. Успешная реализация нефти добычи в Азербайджане является основой будущего развития нашей страны. Автором этой стратегии является Гейдар Алиев, и Ильхам Алиев успешно совершенствует ту нефтяную политику, которая играет большую роль в экономических реформах в стране. Геополитическое и геоэкономическое положение Азербайджана на международной арене растет.

**OIL STRATEGY OF AZERBAIJAN REPUBLIC AND
STRENGTHENING ITS STATE INDEPENDENCE**

Ibrahim Babayev

Key words: *Heydar Aliyev, Ilham Aliyev, Azerbaijan Republic, oil strategy, economy*

The article dedicated to the oil policy of Azerbaijan Republic. The successful implementation of oil production in Azerbaijan is the basic for future development of our country. The author of this strategy is Heydar Aliyev and İlham Aliyev successfully improves that oil policy which plays a great role in economic reforms in the country. The geopolitical and geoeconomic position of Azerbaijan in the international arena is growing.

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi və 1993-2003-cü illərdə dönmədən həyata keçirdiyi müstəqil Azərbaycanın milli inkişaf konsepsiyasına görə, ölkənin inkişafı bilavasitə dövlətin daxili ictimai-siyasi həyatı, sosial-iqtisadi və beynəlxalq vəziyyəti ilə bağlıdır. Dövlətin güclü olmasının təməlində isə güclü iqtisadiyyat durur.

Heydər Əliyev əmin idi ki, Azərbaycanı, onun müstəqilliyini ancaq ölkənin daxili qüvvəsi və potensialı möhkəmləndirə bilər. Azərbaycanın belə potensialından biri də zəngin və qiymətli neft sərvətidir. Heydər Əliyev XX əsrin ikinci yarısından beynəlxalq siyasətin mərkəzində karbohidrogen ehtiyatlarının əsas amilə çevrildiyini uzaqgörənliklə nəzərə almaqla, ölkənin bu böyük və strateji əhəmiyyətli təbii sərvətindən səmərəli və məqsədyönlü surətdə bəhrələnməyin düzgün yolunu müəyyən etdi və bu yolun təməlini qoydu. “Məhz neft strategiyası XXI əsrdə də Azərbaycanın müstəqilliyinin, onun hərbi-siyasi və dövlət gücünün bazası ola bildi” [5].

Prezident Heydər Əliyev 1994-cü il sentyabrın 22-də xalqa etdiyi müraciətində “Əsrin müqaviləsi”nin əhəmiyyəti haqqında demişdir: “Sentyabrın 20-də Azərbaycanda böyük bir tarixi hadisə baş verdi. Respublika Dövlət Neft Şirkətinin xarici ölkələrin böyük neft şirkətləri ilə üç ildən artıq davam edən danışıqları sona çatdı. Nəhayət, bu danışıqlar əsasında biz Azərbaycan Respublikası üçün münasib olan müqavilənin layihəsini əldə etdik... Bu da ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti dünyanın yeddi böyük neft şirkətinin daxil olduğu konsorsium ilə müqavilə bağlayıb. Həmin şirkətlər ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Norveç və Türkiyəyə mənsubdur, sonradan Səudiyyə Ərəbistanının “Delta” neft şirkəti də onlara qoşulub. Yeddi neft şirkəti bir konsorsiuma daxil olub, Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə 30 il müddətinə müqavilə imzalayıb” [12, s. 674-675].

Professor Nurlana Əliyeva “Heydər Əliyev ideyaları və XXI əsr” adlı məqaləsində yazır: “Bütün digər hallarda olduğu kimi, Heydər Əliyevin milli neft strategiyasını xarici siyasətin prioritetinə çevirmək təşəbbüsü yeganə düzgün seçim idi. Bu bizə ən zərif dövlət aləti olan və ən çətin əldə edilən maliyyə müstəqilliyini verməli idi. Bunsuz dövlət özünü qoruya və təsdiq edə bilməz” [5].

Rusiyalı tədqiqatçı S.Komarov qeyd edir ki, suverenlik əhalinin sayı, ərazinin böyüklüyü ilə ölçülür. Bu retrospektivdə qısa müddətdə ölkədə siyasi

sabitlik yaratmağa nail olan Heydər Əliyev dövlət müstəqilliyinin qarantı olan tərəqqi və inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirdi, suverenlik real məzmun aldı. Digər rusiyalı tədqiqatçı A.Kovalev hesab edir ki, dövlətin suverenliyinin əsas göstəricisi hadisə və proseslərə real nəzarət bacarığı ilə ifadə olunur. Suverenlik vətəndaşların rifah halının yaxşılaşdırılması, onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə real məzmun alır [14].

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı şelfdə üç neft yatağından Azərbaycanın payına 253 milyon tonun düşməsi şərti ilə, 30 il müddətində 511 milyon ton neftin birgə çıxarılması, nəqli və pay bölgüsü barədə yeddi dövlətə (Azərbaycan, Türkiyə, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, İsveç, Səudiyyə Ərəbistanı) mənsub on bir təcrübəli neft şirkəti arasında kontraktın imzalanması və bunun əsasında müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasının reallaşması böyük tarixi-siyasi, regional və qlobal önəmli mühüm məna daşıyır.

Milli neft strategiyasının müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi və inkişafında, o cümlədən Xəzər bölgəsinin yeni qlobal güc mərkəzinə çevrilməsində yeri və rolu müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

“Əsrin müqaviləsi”nin gerçəkləşməsinin ilkin mühüm nəticələrindən biri kimi Azərbaycanın Xəzər sektorundakı “Çıraq-1” yatağından neftin hasilatına başlanılan günü – 1997-ci il noyabrın 12-sini Böyük Britaniyanın Dövlət Xarici İşlər Naziri Derik Façetti müstəqil Azərbaycanın tarixi müvəffəqiyyəti, onun “qarşıdakı çoxsaylı uğurlarının başlanğıcı” kimi dəyərləndirmiş və demişdir: “Azərbaycanda elə zəngin təbii ehtiyatlar vardır ki, bir çox dövlətlər, ölkələr bunu yalnız arzulaya bilərlər... Böyük Britaniya şirkətlərinin bu günlər Xəzər neftinin çıxarılmasında yaxından iştirak etməsindən və bu işdə mühüm rol oynamasından böyük məmnunluq duyuram... Ümidvar olduğumu bildirirəm ki, indiyə qədər uğurla davam etməkdə olan bu tərəfdaşlıq bundan sonra da genişlənəcək və daha da inkişaf edəcəkdir. Mən ümidvaram ki, bu müqavilələr təkcə Azərbaycanın deyil, onların həyata keçirilməsində iştirak edən digər dövlətlərin, xalqların maddi rifah halının yüksəlməsinə, bu ölkələrin iqtisadiyyatının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir. Xəzər dənizindən hasil olunacaq neft və qaz ehtiyatları Azərbaycan xalqının maddi rifah halının yüksəlməsinə çox böyük töhfələr verəcəkdir. Bu, Azərbaycana dünyanın inkişaf etmiş demokratik dövlətlərinin səviyyəsinə qalxmaq imkanı verəcəkdir” [2, s. 281].

Analitiklərin “Əsrin müqaviləsi”nin əhəmiyyəti haqqında yazdığı kimi: “Bu müqavilə Azərbaycanın yeni neft strategiyasının əsasında dayanaraq, bir tərəfdən, ölkənin milli inkişafı üçün lazımi maddi resursların əldə edilməsi və istifadəsi yollarını müəyyənləşdirdi, digər tərəfdənsə onun beynəlxalq aləm üçün geosiyasi və geoiqtisadi əhəmiyyətini artıraraq, dünyaya inteqrasiyasını şərtləndirdi. “Əsrin müqaviləsi”ndən başlayaraq, Azərbaycan transmilli dünyanın və qlobal dünya iqtisadiyyatının bir hissəsinə çevrildi, ölkənin inkişaf

etdirilməsi, bazar iqtisadiyyatı mexanizmlərinin formalaşdırılması, sahibkarlığın və özəl sektorun yaranması, fəal sosial siyasətin yürüdülməsi üçün həm daxildə, həm də xaricdə əlverişli şərait yarandı. Azərbaycan dövləti və vətəndaşları, ictimai-siyasi və iqtisadi institutlar dünya ölkələrinin iqtisadi, maliyyə və texnoloji imkanlarından istifadə etmək imkanını qazandılar” [7, s. 99].

Neft strategiyasının həyata keçirilməsi yönündə Azərbaycan qapısını dünya iqtisadiyyatına açmaqla, özünün də iqtisadiyyatının sivil bazar münasibətləri əsasında inkişafı, onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası, xarici ölkələrə neft və qazın ixracı üçün geniş imkanlar əldə etmiş oldu.

Təşəbbüskarı və geoiktisadi icra məkanı Azərbaycanın olduğu “Əsrin müqaviləsi”nin gerçəkləşməsi zəminində Xəzər regionu artıq rəqabət və mübarizə anlamında deyil, enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi naminə faydalı əməkdaşlıq mənasında yeni qlobal güc mərkəzinə çevrilir. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının birgə işlənilməsi haqqında bu sazişlə Xəzər dənizində beynəlxalq əməkdaşlığın təməli qoyuldu. Müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasının həyata keçirilməsinin parlaq təzahürü olan “Əsrin müqaviləsi” Xəzər dənizinin dünyanın ən zəngin enerji ehtiyatları olan su hövzəsi kimi məşhurlaşmasına təkan verdi, Xəzəryanı dövlətlərdə ciddi maraq doğurdu. Xəzərin zəngin karbohidrogen ehtiyatları təkcə Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqazın, habelə Mərkəzi Asiyanın makroiqtisadi dirçəlişi, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından mühüm strateji əhəmiyyəti real məzmun kəsb etdi.

Məlumdur ki, yaxın illərə qədər Azərbaycan Cənubi Qafqazın model ölkəsi olaraq qəbul edilir və təhlil edilirdi. Lakin bölgədəki proseslərin təkamülü artıq yeni geocoğrafi şəraitin meydana gəlməsinə yol açıb ki, bu da regionun geosiyasi palitrasına öz möhürünü vurub. Artıq siyasi qütbləşmə amili daha çox iqtisadi resurslarla bağlı manipulyasiyalar və taktikalarla müşayiət olunur. Bu siyasi gedişlər davamlı xarakter aldıqca sistem yaradan ünsürə çevrilir və buradakı münasibətlər daha permanent səciyyə daşıyır.

Eyni zamanda Xəzər hövzəsinin geostrateji əhəmiyyəti, regional əməkdaşlıqdakı yeri və rolu, geosiyasi inkişaf perspektivləri yalnız bu bölgənin deyil, bütövlükdə beynəlxalq münasibətlərin müasir tendensiyaları nöqteyi-nəzərindən diqqət mərkəzindədir. Bu coğrafi-siyasi müstəvidə regional, milli, qlobal mənafehlərin çarpazlaşması bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Avrasiyanın aparıcı geosiyasi arenasına transformasiya olunan Xəzər bölgəsinin əsas ağırlıq mərkəzi kimi Azərbaycan qəbul edilir.

Qazaxıstan sosioloqu Askar Nurşa görə Xəzər regionu hazırda beynəlxalq münasibətlərin əsas amillərindən biri kimi çıxış edir və bu da bölgənin planetar əhəmiyyətini artırır [15].

Region dövlətləri ilə yanaşı Avropanın bir sıra ölkələri də Xəzər regionuna olan maraqlarını açıq şəkildə ifadə edirlər. Bu kontekstdə Şərqdən Avropaya dəhliz funksiyasını yerinə yetirən və buna görə də geosiyasi əhəmiyyətinə görə qitədə xüsusi mövqeyi olan Yunanıstanın Xəzər regionuna olan marağını qeyd etmək olar.

Yunanıstanın xarici işlər nazirinin müavini Spiros Kuvelis qeyd edib ki: "Bizim ölkəmiz üçün Xəzər regionu strateji əhəmiyyət daşıyır və hesab edirik ki, Azərbaycan bu regionda mühüm rol oynayır. Ölkələrimiz arasında olan münasibətlər qətiyyətlidir və səmimidir" [11].

Xəzər regionunda hövzə dövlətlərinin iddiaları da artıq genişlənmişdir. Bu baxımdan İran İslam Respublikasının həyata keçirdiyi siyasət təşəbbüsü ələ almaq cəhdi kimi də dəyərləndirilə bilər. "Xəzər nefti ətrafında gedən geosiyasi mübarizənin fəal iştirakçılarından olan Rusiya kimi İranın da hakim dairələri Qərb kapitalının bu regionda fəaliyyətinin ildən-ilə genişləndirməsini ölkələrinin maraqları üçün daha arzuolunmaz hal sayırlar" [9].

İranın Cənubi Qafqaz, Xəzər hövzəsi və Mərkəzi Asiya regionunun təhlükəsizlik məsələlərinə və hərbi-geostrateji problemlərinə özünün tarixi yanaşması mövcuddur. Mütəxəssislərin fikrincə, İran ümumilikdə, regionlararası münaqişələrə və bu zəmində yaranan qeyri-sabitliyə maraq göstərmir. Bu ölkədə yaxşı bilirlər ki, ən yeni tarixdə, məsələn, Balkanlarda və digər regionlarda hər hansı bir münaqişə xarici qüvvələrin müdaxiləsinə gətirib çıxarıb [6, s. 451].

Bu xüsusda amerikalı politoloqun da açıqlaması diqqətəlayiqdir: ConHopkins Universitetinin Mərkəzi Asiya və Qafqaz Araşdırmaları İnstitutunun sədri Frederik Starr ABŞ hakimiyyətinə bölgədəki dövlətlərin ehtiyaclarına diqqət yetirməyi tövsiyə etmişdir: "Vaşinqton Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsi ölkələrinə aid məsələləri birbaşa həmin dövlətlərlə müzakirə etməli, heç kimin başının üstündən iş görməməlidir". Əgər ABŞ bu ölkələrin köməyi ilə öz təhlükəsizlik ehtiyaclarını ödəyirsə, öz növbəsində bu ölkələrin təhlükəsizlik problemlərinə diqqət yetirməlidir [8, s. 3].

Azərbaycanın müstəqil daxili və xarici siyasət kursu, Avropa İttifaqının "Yaxın qonşuluq siyasəti" proqramından irəli gələn vəzifələrin icrası, beynəlxalq siyasətin prinsiplərinin öz diplomatiyasında əksini tapmasıdır. Qoşulmamaq Hərəkatının üzvü olan Azərbaycanın uğurlarının əsasında mövcud kursun Prezident İlham Əliyevin yeni keyfiyyət və mərhələ üzrə davam etdirməsi amili dayanır. Dövlət başçısının həyata keçirdiyi islahatların, reallaşan layihələrin nəticəsində Azərbaycan iqtisadi inkişafa görə dünyanın ən sürətli, dinamik inkişaf edən ölkəsi kimi liderlər qrupundadır. Belə ki, Meksikada keçirilən "Böyük -20"lərin zirvə toplantısında MDB dövlətlərini yeganə olaraq Azərbaycan təmsil edirdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev III Xəzər Forumunda Azərbaycanın Xəzər regionunda siyasi, iqtisadi, humanitar missiyasına, qətiyyətlilik və dünya, region üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən prinsiplial addımlarına görə daha bir beynəlxalq titula - “İlin Xəzər Dövlət Adamı” mükafatına layiq görülüb.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın müstəqil siyasi kursunu, iqtisadi doktrinasını yeni dövrdə ən mükəmməl şəkildə inkişaf etdirə biləcək rəhbər kimi yeni inkişaf strategiyasının tələblərinə adekvat olaraq respublikamızın tərəqqisi və zənginləşməsi üçün islahatlar kursunu müəyyənləşdirib.

Xəzər Forumunda qeyd olunduğu kimi, son illərdə regionda ən strateji nəqliyyat-kommunikasiya, enerji dəhlizlərinin həyata keçirilməsində məhz İlham Əliyev fenomeni həlledici olub. Onun balanslı siyasətinin nəticəsində regionda yeni güc mərkəzinin təməli qoyulub. Belə ki, 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin Azərbaycan hissəsinin istismara verilməsi, Bakı-Tbilisi- Ərzurum qaz kəmərinin istismara verilməsi, habelə partnyorluq münasibətlərinin yeni mərhələyə transformasiyası Xəzər bölgəsinin müasir geosiyasi səciyyəsinə müəyyənləşdirir. Bu istiqamətdə önəmli faktor qitələrarası tranzit şəbəkəsi kimi nəzərdə tutulan Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmir yolu xəttinə dair reallaşdırılan layihələrdir.

Xəzər regionunda ən mühüm dəhlizlərdən olan TANAP və TAP layihələrinin təməlinin qoyulmasında da məhz Azərbaycanın dövlət başçısının siyasi iradəsi dominant rol oynayıb. Azərbaycan dövlətinin “Şahdəniz-2” layihəsi çərçivəsində hasil ediləcək təbii qazın Avropaya çatdırılması üçün boru kəmərinin seçilməsi ilə bağlı qərarı - qazın Qərbə nəqli üçün ən rentabelli, təhlükəsizlik, səmərəlilik və kommertiya baxımından Trans Adriatik boru kəməri (TAP) layihəsinə dair anlaşma memorandumunun imzalanmasına dair prinsiplial qərar yeni tarixi mərhələdə Azərbaycanın energetika siyasətinin mütəmadiyyətinin göstəricisidir.

TANAP-ın (Trans-Anadolu boru kəməri) tarixi əhəmiyyət daşıyan bir layihə olduğunu vurğulayan Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın bu layihə üzrə əsas maliyyə yükünü öz üzərinə götürdüyünü deyib: “Bu layihənin reallaşdırılması üçün bütün imkanlar var. TANAP Cənub Qaz Dəhlizinin (CQD) tərkib hissəsidir. Böyük maliyyə tələb edir. Biz burada imkanlarımızdan istifadə edəcəyik” [17].

Xarici siyasətimiz qarşısında hücum strategiyasını müəyyən edən Prezident İlham Əliyev diplomatiyamız tərəfindən erməni yalanlarının ifşa edilməsi və dünya miqyasında yayılması istiqamətində Azərbaycan diplomatları qarşısında ciddi tapşırıqlar qoymuşdur. Prezident diplomatlar qarşısında bəyan etdi ki, onlar işlədikləri ölkələrdə Qarabağ problemini hər fürsətdə qaldırmalı, bu problemə dair həqiqətləri həmin ölkələrin ictimaiyyətinə daha fəal şəkildə çatdırmalı və Azərbaycana qarşı aparılan informasiya müharibəsində önə

keçmək üçün məlumatların yayılmasını gözləmədən özləri əsl həqiqətləri yaymalıdırlar [18].

Xəzər bölgəsinin yalnız enerji mərkəzi deyil, həm də tranzit baxımdan strateji imkanları barədə bir ümumiləşdirmə belədir: "Təsadüfi deyil ki, indi Azərbaycan transmilli, qlobal enerji-kommunikasiya layihələrinin mərkəzidir, dünyanın ən böyük enerji layihələri Azərbaycanda həyata keçirilir. Xəzər hövzəsi enerji daşıyıcılarının Qərbə nəqli, TRASEKA proqramı, Böyük İpək Yolunun bərpası, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri layihələri bunun parlaq nümunəsidir. Bu gün biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və qaz boru kəmərlərinin reallaşmasının şahidiyik. Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycanın vahid dəmir yolu sistemi ilə birləşdirilməsi haqqında dövlətlərarası razılaşmanın həyata keçirilməsinə çox qısa vaxt qalıb. Artıq reallaşmasına heç kimin şübhə etmədiyi bu nəhəng layihələr ölkəmizi və onunla birlikdə regionumuzu qloballaşan dünyanın çiçəklənən, sülh, sabitlik və inkişafın hökm sürdüyü bölgələrindən birinə çevirəcəkdir" [1, s.51].

Qeyd olunduğu kimi: "Xəzər regionu enerji təhlükəsizliyi baxımından energetika sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, nəqliyyat kommunikasiyası sahəsi, eləcə də region dövlətləri arasında, ilk növbədə Xəzəryanı dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq nöqtəyi-nəzərindən mühüm region olaraq qalır". Azərbaycan bütün məsələlərin diplomatik vasitələrlə həllinin tərəfdarıdır. Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdiməhəmmədov bu yaxınlarda bildirmişdi ki, onun fikrincə, "diplomatik resurslar hələ tükənməyib" və kompromis üçün variant var. Regionda investisiya mühiti inkişaf edir, nəqliyyat-kommunikasiya sistemi formalaşır, Xəzəryanı dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq genişlənir [19].

"2014 Tbilisi Sammiti"ndə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ölkənin yeni qlobal müstəvidə perspektiv funksiyalarını səciyyələndirərkən bildirib ki, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üçtərəfli əməkdaşlığı nəinki bu ölkələr üçün, bölgə və dünya üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bizim əməkdaşlığın təməlinə ortaq maraqlar dayanır. Eyni zamanda bizim birgə həyata keçirdiyimiz layihələr regional çərçivədən çıxıb qlobal mənə daşımaqdadır [20, s. 2].

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin apardığı tarazlaşdırılmış siyasət nəticəsində möhkəmlənən geoiqtisadi mövqeyi haqqında bəhs edən xarici siyasətşünasların ümumi qənaətinə, Azərbaycan dünya bazarında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı sübut olunmuş və potensial ehtiyatlarının dünya enerji təchizatını sabitləşdirəcəyi gözlənilir [16, s. 4].

2010-cu ildə "Ümid" yatağının kəşfi Azərbaycanın təbii qazla zəngin dövlət kimi mövqeyinin bir daha təsdiq etdi. Xəzərin Azərbaycan sektorundakı "Abşeron" blokunda da böyük qaz yatağı aşkar edildi.

"Şahdəniz" yatağının işlənməsinin ikinci mərhələsinə dair yekun investisiya qərarı imzalandı. Yatağın işlənməsinin birinci mərhələsi çərçivəsində 2006-cı ildən etibarən qonşu Gürcüstan və Türkiyəyə qaz ixrac olunur.

"Şahdəniz-2" üzrə yekun investisiya qərarının imzalanması beynəlxalq səviyyədə enerji strategiyasında növbəti manevr kimi nəzərdən keçirilir. Bu, ilk növbədə Azərbaycanın dünyanın enerji xəritəsindəki rolunun yeni traektoriya ilə inkişafı, neft-qaz resurslarını şaxələndirilmiş formada ixrac edə bilməsi imkanları ilə determinasiya olunur. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Supsa neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin istismara verilməsi ilə karbohidrogen ehtiyatlarının nəqli bölgənin geosiyasi çəkisini artırdı. Sonrakı mərhələdə Trans-Anadolu (TANAP) və Trans-Adriatik (TAP) boru kəmərləri layihələrinin reallaşması Avropa və dünyanın enerji təhlükəsizliyi baxımından alternativlik nöqtəyi-nəzərindən böyük əhəmiyyət daşımaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın paytaxtında "İnkluziv cəmiyyətlərin qurulması üçün fərqliliklərin aradan qaldırılması" mövzusunda keçirilən VI Qlobal Bakı Forumunun açılışında söylədiyi kimi Azərbaycan iqtisadi siyasətinin uğurlu olduğunu artıq sübut edib və təbii ki, bu, bizə yalnız ölkə daxilində deyil, həmçinin regionda da sərmayə yatırmağa imkan, regional əməkdaşlıq üçün isə daha yaxşı platforma yaradır.

Bu gün Azərbaycan özünün enerji potensialını dünyaya açmış dövlətdir. Biz xarici neft şirkətlərini Xəzər dənizində işləməyə dəvət edən ilk ölkə olmuşuq. Qonşularımız və dostlarımız Türkiyə və Gürcüstan ilə birlikdə mühüm enerji layihələrini həyata keçirmişik. Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatları beynəlxalq bazarlara nəql olunur. Azərbaycan artıq Xəzər dənizinin digər tərəfində hasil olunan neftin daşınması üçün tranzit ölkəyə çevrilib.

Beləliklə, bütün bunlar müstəqil Azərbaycanın uğurlu gələcəyə hesablanan mütərəqqi geosiyasi kursu, geoiqtisadi mövqeyi nəticəsində Xəzər bölgəsinin regional beynəlxalq milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi mənasında yeni qlobal güc mərkəzinə çevrilməsinin bariz təzahürüdür.

Qeyd edilənlərin ümumiləşdirilməsi olaraq deyə bilərik ki, Xəzər hövzəsinin geosiyasi əhəmiyyəti beynəlxalq münasibətlərin xüsusiyyətlərinə adekvat olaraq yeni keyfiyyətdə təzahür edir. Bura qarşılıqlı asılılıqlar, maraqların daxili məzmun dəyişikliyi, partnyorluq münasibətlərinin təbiətindəki risklər və sair kimi faktorlar həlledici təsir göstərir.

Azərbaycanın Xəzər hövzəsinin əsas faktoru qismində rolu və funksiyaları isə Qərb-Şərq, Avropa və Asiya və sair sivilizasiyalararası rəqabət mühitində yeniliklərə məruz qalır. Başqa sözlə, regionun unikallığı, toqquşan güclərin maraqları Azərbaycan üçün yeni manevr imkanları açır. Bu imkanlar

çərçivəsində dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi prioritetlərinin təmini isə başlıca meyara çevrilir.

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi nailiyyətləri ilə xarici siyasət kursunun biri digərini tamamlaması belə deməyə əsas verir ki, dövlətçilik prioritetlərinin təsbiti istiqamətində əsas strategiya modern dövlət quruculuğu üçün əlverişli format müəyyənləşdirib. Transmilli layihələrin avanqard qüvvəsi olan Azərbaycanın Xəzər hövzəsinin lider ölkəsi olaraq perspektiv imkanları iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşdırılmasının dərinləşdirilməsindən, iqtisadi resursların ölkə üzrə bərabər paylanmasından, siyasi islahatların davamlılığından bilavasitə asılı olacaqdır. Bu, həm də imkan verəcəkdir ki, Azərbaycan yalnız enerji resursları ilə deyil, həm də geosiyasi imkanları ilə də dünya siyasətinə fəal şəkildə təsir etmək imkanlarına malik olsun.

Ölkənin iqtisadi və geopolitik təhlükəsizliyinin qorunmasını nəzərdə tutan orijinal təklifləri İlham Əliyevin təkamülçülüyə əsaslanan islahatçı baxışlarını ehtiva edir. Neft faktorunu Azərbaycanın milli təhlükəsizlik konsepsiyasının həlledici məqamlarından sayması onun siyasi reallıqlara düzgün diaqnoz qoymaq məharətini əks etdirir. Azərbaycanın neft strategiyasının OPEK ölkələrinin neft faktoruna əsaslanan xarici siyasət kursu ilə müqayisəli təhlili İlham Əliyevin mülahizələrinin məntiqi ardıcılığından xəbər verir [10]. Prezident İlham Əliyevin böyük uzaqgörən siyasətinin əməli nəticəsi olaraq 2017-ci il sentyabrın 14-də Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında düzəliş edilmiş və yenidən tərtib olunmuş Sazişin imzalanması olduqca böyük önəmli olan hadisədir. "Yeni əsrin müqaviləsi" adını almış bu neft sazişinin gerçəkləşməsi Azərbaycanın sürətli, dinamik və hərtərəfli inkişafına təminat verən mühüm bir amil kimi çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində Sazişin imzalanması mərasimində Prezident İlham Əliyev demişdir: "Bu gün imzalanacaq kontraktın ölkəmiz üçün çox böyük əhəmiyyəti var. "Azəri-Çıraq-Günəşli" neft yatağının işlənilməsi 2050-ci ilə qədər uzadılır. Yeni imzalanacaq kontrakt Azərbaycan üçün daha da əlverişlidir, baxmayaraq ki, 1994-cü ildə imzalanmış kontrakt da bizim maraqlarımızı təmin edirdi. Bu dəfə isə daha yaxşı şərtlərlə kontrakt imzalanır. Bunun bir neçə əsas parametrlərini diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm: kontrakt imzalandan sonra ölkəmizə xarici investorlar tərəfindən 3,6 milyard dollar həcmində bonus ödəniləcək; SOCAR-ın "AzAÇG" şirkəti podratçı kimi kontraktın icrasında iştirak edəcək; SOCAR-ın payı 11,6 faizdən 25 faizə qaldırılır və Azərbaycana çatacaq mənfəət neftinin səviyyəsi 75 faiz təşkil edəcək. Bunlar əsas şərtlərdir. Əlbəttə ki, kontraktın bir çox müddəaları var. Əsas şərtlər artıq göstərir ki, Azərbaycanın gələcək inkişafı, maliyyə imkanlarımızın genişləndirilməsi üçün bu kontraktın çox böyük əhəmiyyəti var. Azərbaycan bu gün o ölkələrdəndir ki, öz hesabına

yaşayır. Bizim kifayət qədər böyük valyuta ehtiyatlarımız var, iqtisadiyyat dinamik şəkildə inkişaf edir, iqtisadi şaxələndirmə, neft-qaz amilindən asılılığının azaldılması istiqamətində çox önəmli addımlar atılmışdır və ölkəmizin gələcək inkişafı üçün nə siyasi, nə iqtisadi, nə hər hansı bir başqa maneə və ya problem yoxdur. Azərbaycan bundan sonra ancaq uğurla inkişaf edəcək, ölkəmizin böyük potensialı var" [3].

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanda milli siyasət və strateji inkişaf / XXI əsrin astanasında I Ümumrespublika Elmi-praktik konfransın materialları. Bakı:Yazıçı, 2005, 195 s.
2. Əliyev H.Ə. Azərbaycan nefti dünya siyasətində. Bakı, Azər nəşr, 1997, 328 s.
3. Əliyev İ.H. “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqları üzrə yeni Sazişin imzalanması mərasimində nitqi. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 2017, 15 sentyabr
4. Əliyev İ.H. 2018-ci il martın 15-də Azərbaycanın paytaxtında “İnkluziv cəmiyyətlərinin qurulması üçün fərqliliklərinin aradan qaldırılması” mövzusunda keçirilən VI Qlobal Bakı Forumunda çıxışı. “Respublika” qəz., Bakı, 2018, 16 mart.
5. Əliyeva N. Heydər Əliyev ideyaları və XXI əsr. “ Respublika” qəzeti, Bakı, 2010, 01 may.
6. Həsənov Ə.M. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2014, 672 s.
7. Həsənov Ə. M. Azərbaycanın geosiyasəti. Dərslik. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2015, 1056 s.
8. “Xalq” qəzeti, Bakı, 2010, 26 iyun
9. Xəlilov Q. Geosiyasi münasibətlərdə neft amili. //Dirçəliş XXI əsr, 2006-2007, № 106-107.
10. «İntibah» Sosial-Siyasi Araşdırmalar Mərkəzi «Şərq» qəzeti. 15 fevral 2000.
11. İsmayılov Ç. Xəzəryanı Geosiyasi Məkan: Maraqların toqquşması və transformasiya meyilləri. //Geo Strategiya, 2011, №3(03), s. 38-44
12. Qətiyyətin təntənəsi (sənədli xronika).Tərtibçi Ş. Yaqubov. Bakı, Səhər, 1995, 848 s.
13. Nəsirov E. Azərbaycan Respublikasının Avropanın enerji təhlükəsizliyində yeri və rolu.//«Geo Strategiya», 2011, №4(04), s. 36-39.

14. Ковалев А.А. Глобализация и вопрос трансформации государственного суверенитета //Евразийский юридический журнал, 2012, № 11 (54).
15. Нурша А. Прикаспийский регион: стратегическое значение пространства и нефти / Центральная Азия и Кавказ, 2001, №2.
16. Azerbaijan's Foreign Policy and Challenges for Energy Security. Academic Journal Article By Ipek, Pinar // *The Middle East Journal* , Vol. 63, No. 2
17. <http://www.bmm.az/news.php?id=5828>
18. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=28464>
19. Trend, 26 avqust , 2014
20. Yeni Məsəvat. Onlayn ictimai-siyasi qəzet. 04 sentyabr, 2014